

Herolden

December 2005

Årgang 9 Nummer 4

Giotto di Bondone, 1304-06. Scenes from the Life of Christ.

Udgivet af:

Vennekredsen

Bornholms Middelaldercenter

Stangevej 1.

3760 Gudhjem.

Tlf. 56 49 83 19

Info@bornholmsmiddelaldercenter.dk

www.bornholmsmiddelaldercenter.dk

Redaktion:

Redaktør:

Vibeke Tungelund 56 48 13 17

Layout:

Ole Boyer Pedersen 56 49 81 41

Ansvarshavende:

Niels Erik Rasmusen 56 49 83 19

Indlæg til Herolden:

herolden@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Herolden udkommer 4 gange om året.

1/3, 1/6, 1/9 og 1/12

Deadline den 15. i måneden før
udgivelsen.

Oplag ca. 350

Funnikke
Kontor- & Datahuset på Bornholm
Snellemark 45 - 3700 Rønne
Telefon 56 95 12 69 - Telefax 56 95 69 50

Indhold

4... Sidste nyt fra Centret

7... Katten i sækken

8... En dag i ridder Martins liv

10.. I lære som ridder

12... Fremstilling af buer—buelavet

14... Orgler

19... Koncerter i Aa kirke

20... Alkymistens briller

23... Invitation til nissestue

24... Om den såkaldte Margterhe-
kjortel

28... Nyhedsmails

29... Glemt af skolebarn

30... Aktivitetskalender

32... Hildegard af Bingen-lavet

33... Skrædderlavet

34... Gøglerlavet

34... Dramalavet

35... Billeder fra kurser

BJARNO
KALF HANSEN

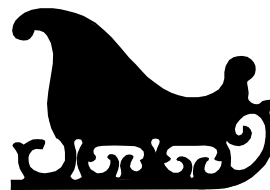
Åbent mandag-fredag kl. 8.30 - 17.00
Bjarno Kalf Hansen ApS
V/aut. El-installatør Thomas Frigaard
Godthåbsvej 45 · 3751 Østermarie
Telefon 5647 0357
Mail: info@bjarno.dk
www.bjarno.dk

Glædelig jul og godt nytår

*Heroldens redaktion ønsker alle
vore læsere en glædelig jul og et
godt nytår.*

*En særlig tak til vore annoncøre-
re og flittige leverandører af ar-
tikler, billeder og andre inspire-
rende indlæg.*

Sidste nyt fra Centret

Af Niller

Bornholms regionskommune giver driftstilskud

Efter megen debat blandt politikerne og i pressen er det endt ud med, at regionsrådet har besluttet, at Bornholms Middelaldercenter årligt skal modtage 1.000.000 kr. i driftstilskud. Tilskuddet kommer til at betyde, at Bornholms Middelaldercentret kan forsætte sin formidling på højt plan. Som tak for anerkendelsen vil vi på middelaldercentret gerne kvittere med at give kommunen nogle genyndelser:

- Gratis entre for alle uddannelsesinstitutioner på Bornholm.
- BMC arrangerer to temauger om året (uge 18 og uge 36).
- Herolden vil gratis blive sendt til alle de bornholmske uddannelsesinstitutioner. Der vil i bladet være en særlig rubrik: "SKOLEAKTIVITETER".

Skolebrochuren og aktivitetskalenderen 2006 er på gaden

Tidligere end nogensinde er det lykkedes for os at få vores to hovedbrochurer på gaden inden udgangen af året. Det føles rart at kunne informere om næste års aktiviteter allerede nu.

Begge brochurer er også at finde på vores hjemmeside, hvorfra de kan hentes ned. Brochurerne er vedlagt denne Herold.

Historie- og naturværkstedet tager form

Vi har nu været i gang med H&N-værkstedet siden januar, - og der begynder at tegne sig et billede af form og indhold. De fysiske rammer forventes færdige inden årets udgang, og det bliver i sandhed nogle dejlige lokaler, vi får at arbejde i. Byggeriet er delt op i to etaper, hvoraf det kun er den første etape, der er færdig d. 31. december. Første etape omfatter den store undervisningssal, som ved hjælp af 80.000 kr. fra Brdr. Hartmann Fonden vil blive udstyret med nye stole og borde. Lokallet vil derfor allerede først i det nye år kunne bruges til undervisning m.m.

Anden etape er etableringen af en "biograf", - hvor man som skoleelev eller alm. besøgende hurtigt kan blive introduceret i den danske middelalder samt borgenes udviklingshistorie i Danmark.

Lokalets brugsmuligheder:

- Gode og nye undervisningslokaler/muligheder for skolerne
- Udstilling i højsæsonen.-
- "Biograf" med introduktion i middelalderhistorien samt om borgenes udvikling.
- Møde og samlingslokaler
- Konferencer
- Kursus

Donation

Vores gode ven og spillemand John Hart har ønsket at hjælpe det betrængte middelaldercenter med 25.000 kr. Pengene vil blive brugt til færdiggørelsen af vores Historie- & Naturværksted. Jeg og bestyrelsen takker John Hart mange gange for den smukke gestus!

Besøgsrekord

Endnu en gang er vi kommet ud med en ny besøgsrekord. For første gang i centrets historie har vi passeret de magiske 50.000, idet besøgstallet i 2005 løb op på **53.184**. Sidste års besøgstal var på **47.944**, så det er en fremgang på **5.240** personer, svarende til **10.93 %**. Det er bestemt et resultat vi skal være stolte af, - ikke mindst taget i betragtning, at mange af de andre bornholmske attraktioner har haft en tilbagegang. Der er mange faktorer der spiller ind på besøgstallet, og i dette tilfælde er der en pæn lighed med besøgstallet i forbindelse med Bornholms Brand's gratisdage.

Bornholms Brand

Bornholms Middelaldercenter er ikke de eneste, der har haft fremgang. Hvor vi har haft fremgang i besøgstallene, så har forsikringsselskabet **Bornholms Brand** haft fremgang i økonomien. I stedet for at lade aktionærerne dele hele overskuddet, har man i forsikringsselskabets bestyrelse valgt at lade pengene komme det bornholmske samfund til gode. Der er blevet givet mange penge til mange gode bornholmske projekter – men en af de mest opsigtsvækkende måder at anvende pengene på er nok ideen om at betale en gratis "besøgsdag" på øens store kulturinstitutioner

og på den måde give alle bornholmerne mulighed for at få indsigt i de mange kulturtilbud.

På Bornholms Middelaldercenter var der **5.293** personer der benyttede sig af dette fantastiske tilbud. Der skal lyde en stor ros til Bornholms Brand for at turde gå utraditionelle veje.

Vennekredsens nye muligheder

Der har været en del kritik af, at vi har holdt lukket lørdag og søndag, - og det prøver vi nu at råde bod på ved at lukke op for Vennekredsen på udvalgte søndage.

Det er ideen, at lavene står for disse dage, - og at det eneste personale BMC sætter ind med, er en ansat i "billetten" og en ansat på "pladsen".

Det er desuden muligt for Vennekredsen at opstille boder med salg af godkendte middelaldervarer. Der skal ikke betales nogen form for afgift for denne handel.

Det er også muligt for "Ting Tang" i disse perioder at lave ponytrækning med indtægt for øje.

I følgende perioder er det Vennekredsen, der befolker og skaber stemningen i middelalderbebyggelsen:

- Påsken 13. - 17. april
- Efterårsferien 16. - 20 oktober
- Udvalgte søndage?

På vores seneste styregruppemøde d. 3. november var der stor opbakning til denne ide, så lige så snart datoerne for de udvalgte søndage ligger klar, er de

at finde på vores hjemmeside. Søndagene vil desuden blive annonceret i "Denne uges Bornholm".

Prisændringer

Der vil i 2006 være følgende prisændringer:

Billetprisen i højsæsonen (26. juni - 11. august) ændres fra 75 kr./person til 85 kr./person

Prisen på ugearmbåndet ændres fra 10 kr./person til 30 kr./person.

Middelaldermarked i 12 dage!

Som noget nyt vil næste års middelaldermarked komme til at strække sig over 2 uger (10. juli - 21. juli). Vi starter altså en mandag, og slutter på en fredag. Vi kører hen over weekenden, og giver hermed bornholmerne bedre mulighed for at komme til marked. Ligesom det giver Vennekredsmedlemmer, som ikke kan tage fri fra deres arbejde, mulighed for at være med en hel weekend.

Som frivillig bodeholder eller betalt aktør kan man vælge at deltage efter 3 modeller:

- 1) Mandag d. 10. juli - fredag d. 21. juli
- 2) Mandag d. 10. juli - lørdag d. 15. juli
- 3) Søndag d. 16. juli - fredag d. 21. juli

Markedets 2 uger har 2 forskellige "highlights":

1. uge: Ridderturning

2. uge: Røverangreb på stormandsgården.

Som det ser ud lige nu, er det ikke noget problem med at få deltagere til at være med i hele perioden, - tværtimod, - der er enormt mange positive tilbagemeldinger om udvidelsen af markedet.

Bodeafgifter for bodeholdere

Som noget nyt vil der i 2006 blive opkrævet en afgift for at have en salgsbod på markedet. Afgiften betales efter følgende kategorier:

<u>Omsætning</u>	<u>Bodeafgift</u>
0 - 5.000 kr.	500 kr.
5.000 - 10.000 kr.	1.000 kr.
10.000 - 50.000 kr.	5.000 kr.
50.000 - 100.000 kr.	10.000 kr.

Pengene afregnes med kontoret ved markedets afslutning før afrejse.

Afgiften dækker alle 12 dage, - og er den samme selvom man vælger at deltage færre dage.

Ud over afgiften betales der et depositum på 2.000 kr., som tilbagebetales, når bodepladsen ved markedets afslutning er afleveret og godkendt.

Middelaldermarked 2006

- vores 11. marked

Mandag den 10. juli - fredag den 21. juli

kl. 10:00 - 17:00

Markedet er nu udvidet til hele 12 spændende dage!

Katten i sækken

På utallige opfordringer er Katten I Sækkens CD med mange gamle bornholmske (folke)melodier er nu blevet nyoptrykt.

"Katten i sækken var en bornholmsk gruppe, som spillede sammen i årene 1987-1997, og som var mest kendt for sin koncertvirksomhed, med speciale i skolekoncerter.

Gruppen bestod af de bornholmske søstre Grethe Petersen, og Kirsten Mosen samt "førderne" Nils Erik Rasmussen og Herluf Skjerning Larsen.

De 3 sidstnævnte er nok bedre kendt som **Kisser, Niller og Luffe** fra Bornholms Middelaldercenter.

CD'en koster 125 kr. og kan købes i Centrets kiosk eller hos Hans Jørgen Olsen tlf. 5695 6951

Feriemål

Er du børnefamilie og ønsker at finde børnevenlige attraktioner i Danmark, kan du gå ind på hjemmesiden:

www.xn--sjovforbrn-7cb.dk/default.asp

På denne side er Bornholms Middelaldercenter nu også at finde

Sjov
for
Børn

BYGGEHOLDET

Alt i stråtag

Højby Kærvej 1
4320 Lejre
Tlf. 46 48 08 40
Mobil 30 45 88 40

”En dag i Ridder Martin og Kaptajn Kristians liv”

Af Ridder Martin

Jeg vil her sammen med min gode Kaptajn beskrive en dag i vores liv taget fra uge 29 hvor vi var på Bornholms middelaldercenter.

Kristian er min Kaptajn og er med den titel lejrens indpisker og i virkeligheden ham, som fungerer som lejrens daglige chef og sørger for, at alle gør, hvad der skal til at for at få lejren til at fungere. Specielt på Bornholm er der mange spændende aktiviteter som foregår i løbet af dagen, og pissen sidder aldrig længe i hans bælte.

Dagsbefaling:

- Morgenmøde
- Forberedelse til rettergang
- Rettergang
- Forberedelse til slaget
- Slaget
- Aftenmøde samt briefing fra dagen, centret og diverse andet.

Når vi ligger i lejr på Bornholms Middelaldercenter, lever vi det meste af tiden, som man nu gjorde i middelalderen. I åbningstiden er der ingen tvivl om, hvad vi skal gøre, det er vores alles hobby og det nyder vi at gøre meget ud af. Men der er også en del ting, som går igen, når publikum er gået hjem. Vores lejr skal stadig fungere, alle skal have noget at bo i og noget at spise og have et sted at opbevare alle sine ting.

Om aftenen sidder vi som regel og nyder stilheden, mens vi gennemgår, hvordan dagen er gået. Der er også en del, som skal vedligeholdes, og Ridder John har altid en ny, skinnende ting, som skal vises frem. Når vi, som på Bornholm, er af sted en hel uge, er der altid en masse, som skal laves, når publikum er gået hjem, og det kan til tider være afslappende at sidde og nusse med.

Morgenmøde:

Morgenmødet er også mønstring, hvor alle soldater, og de, som skal være med i opvisningen, bliver kigget dybt i øjnene. Kaptajnen stiller alle op på en linie og vurderer, om de overhovedet er klar til en lang dag. Det gør han bl.a. ved at se dem i øjnene og lugte, om de har fået for meget i ølteltet aftenen før.

Her i år var der nogle fra Ruthe-Vest, som gæstede vores lejr, så der var hårdt brug for Kaptajnens evner til at spotte fyldebøtter og lign, som ikke egnede sig til tjeneste.

Når han er færdig med at piske og råbe af de stakkels mennesker, som har brugt det meste af natten i ølteltet sammen med fremmede personer, gennemgår vi dagens program - og så er der morgenmad

Rettergang:

Før rettergangen går i gang, skal vi finde alle de forbrydere, som skal dømmes for deres ugerninger. Vi bruger det meste af formiddagen på at finde dem, få dem anholdt og smidt i lænker. For nogle år siden bad Bornholms Middelaldercenter os om at bruge hele dagen på dette store arbejde, og det fungerede faktisk ret godt. Soldaterne er meget nidkære med deres arbejde, så det kan hurtigt tage det meste af formiddagen og tiden op til rettergangen, men så er det også grundigt gjort, og alle er klar til at blive ført frem.

Slaget:

Under selve slaget er der ikke mange, som ikke er i gang. Soldaterne er ude at slås, og alle øvrige medvirkende er på en eller anden måde ude at skabe stemning eller hjælper til med noget. Man kan sige, at rettergangen og slaget er vores største arbejde på hele dagen, og her deltager alle aktivt.

Aftenmøde:

Dagen rundes af, hvis det er muligt, sidder vi omkring lejrålet og fortæller (løgne)historier, mens vi nyder nogle drikkevarer. Dette er ofte den mest afslappede tid på dagen. Ofte har vi fået tilbagemeldinger fra gæster, ligesom vi har fået forudsigelser om næste dags vejrudsigt.

For det meste spiser vi, mens vi snakker om dagen og hygger os over, hvordan det er gået. Men det er også tidspunktet, hvor

vi har tid til at afklare eventuelle tvister eller ”påmindelser”. Hvis nogle er blevet uvenner eller føler sig trådt på, er det vigtigt at få det snakket igennem, så vi kan komme videre og nyde det, som faktisk er vores ferie og hobby.

Ringbrynjer:

Vi bliver ofte spurgt om noget af det udstyr vi går rundt i – De brynjer, som både Kristian og jeg bærer, er lavet på baggrund af dem, vi har set fra de tidlige korstog. De består af en knælang brynje, flettet i ét stort stykke, med læder syet hele vejen rundt om kanten. Den vejer ca. 16 kg. og består af ca. 50.000 ringe. Ringene er 8 mm fjederstål og er flettet med 2 tænger, ikke en låseringstang.

Under brynjen bærer vi en lang foret læderkofte, som er designet til at kunne tage af for slag, hug og andre slemme ting, fjenden kan finde på at gøre mod os. Ofte bærer vi sammen med denne underarmsbeskyttere af læder, brynjehætte eller hjælm samt pansrede handsker for at beskytte de mere udsatte dele af kroppen. Tilsammen vejer det hele ca. 22 kg, men det er langt mere behageligt at bære i forhold til de rustninger, som består af kyras og metalplader og vejer op til 35 kg.

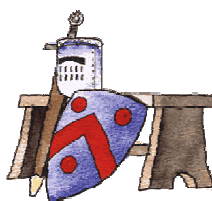
I forhold til selve kyrasserne er der langt mere bevægelse i brynjen, og kroppen vænner sig hurtigere til vægten, fordi de følger mere med kroppen, men den tager ikke af for slag på samme gode måde som rustningerne gør.

I lære som ridder

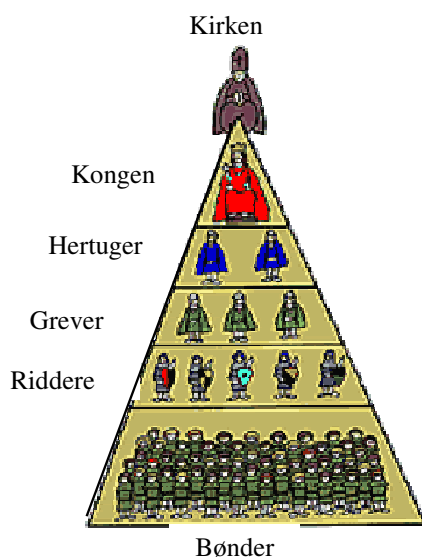
Inspireret fra www.commersen.se/riddare

Af Vibeke Tungelund

Helt tilbage fra 1000-tallet havde normannerne udviklet et regelsæt for, hvordan man kunne blive ridder.

For det første måtte man være mand. Op igennem historisk tid er der adskillige beretninger om mange kvinder, der tappert kæmper side om side med mændene, men de bliver altid omtalt som soldater.

De fleste riddere kom fra adelige slægter. Adelen havde penge til at anskaffe rustninger og til at bygge befæstede borge. Det var nemlig meget dyrt at være ridder. Våben og frem for alt rustning var dyre at anskaffe.

En meget tapper soldat, som havde udmærket sig på kamppladsen eller tjent sin fyrste vel, kunne også udnævnes til ridder, men så fik han også gods, penge og en adelstitel med ved udnævnelsen.

På slagmarken kunne en soldat udnævnes til ridder med et enkelt slag med hånden på skulderen med ordene: "Nu er du ridder". Dette kunne ske af forskellige årsager. En konge, som havde haft en ridder som general for sin armé, kunne pludselig stå uden en dygtig hærfører, hvis denne var faldet. Så kunne han tage en af de bedste kæmper, som de andre mænd havde tillid til og udnævne ham til ridder. Af og til blev soldater udnævnt til riddere for at fungere som budbringere til en fyrste, som ikke skulle tale med en mand af lavere rang. Da den engelske greve af Suffolk under et slag blev taget til fange af en fransk soldat, udnævnte greven ham til ridder, for det var utænkeligt for ham, at blive taget til fange af en simpel soldat!

Ofte skulle man igennem en mangeårig uddannelse for at blive ridder. Man begyndte træningen allerede i 7-

årsalderen. En adelsdreng blev sendt til en anden ridder – ofte en slægtning – for at arbejde der. I begyndelsen af hans ridderuddannelse blev han kaldt page. Han skulle tilegne sig viden og ydmyghed gennem det huslige arbejde. Som hjælper for en specielt udvalgt adelsdame i husstanden skulle han lære at tiltale og omgås kvinder. Ved fester skulle pagen servere og hjælpe til. Gennem dette skulle han lære ridderlig opførsel og at tjene andre. Og ved at studere Bibelen sammen med præster, lærte han alt om ridderens pligt mod Gud og konge.

Når pagen blev 14 år, blev han væbner. Ved en kirkelig handling fik han udleveret et mindre sværd og et bælte. I de følgende 7 år skulle han assistere ridderen i alle dennes opgaver, hjælpe ham med at iføre sig sin rustning og kæmpe ved hans side.

Væbneren begyndte også at træne kampteknikker sammen med andre væbnere. **Brydning** var en vigtig del af træningen. Hvis ridderen pludselig stod uden våben, måtte han alligevel kunne overvinde en fjende. Træning i **bueskydning** startede tidligt, da man skul-

le trænes op til at spænde den tunge bue. Ligeledes skulle han trænes i **kamp med sværd og skjold**. At **slås med stav** var også vigtigt for at opøve sin reaktionsevne. Kunne man håndtere staven i kamp, kunne man også håndtere andre våben, hvis det blev nødvendigt. Han skulle lære, **at ride og at håndtere en hest**. Det var vigtigt at kunne styre hesten med én hånd, mens man svingede våbenet med den anden.

Efter at have fulgt sin ridder i ca. 4 år, kunne væbneren blive slået til ridder. Natten før tilbragte han i intens bøn, ved daggry badede han og iførte sig så sin blivende ridderdragt.

Udnævnelsen blev oftest foretaget af en anden ridder ved, at væbneren knælede for ham. Ridderen trak sit sværd og slog forsigtigt væbneren på skulderen idet han udtalte: "Vær Kristus trofast, ædel i handling og kæmp mod uretfærdigheder". Eller: "Ved Gud, Sct. Mikael og Sct. Georg gir jeg dig retten til at bære våben og at dømme retfærdigt". Væbneren fik et fredskys på hver kind og var dermed ridder. På denne højtidelige dag fik ridderen også overdraget sit sværd og et par sporer.

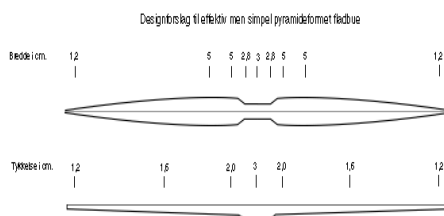
Fremstilling af buer — Buelavet

Af Frank Nielsen

Hvad laver vi i buelavet!

Buelavet blev startet i sommeren 2004 og har nu ca. 1½ år på bagen. Vi har siden oprettelsen været med til at bemane buebanen på Bornholms Middelaldercenter ved lejligheder som almindelige åbningsdage, midsommerfesten, Dronning Margrethe d. II besøg, Middelaldermarkedet, Bornholms Brands' 150-års fødselsdag og i efterårsferien.

Vi ser frem til en ny sæson med mere formidling og konkurrenceaktiviteter. Derfor har vi sat os som mål at have personlige buer, pile og udrustning klar til den kommende sæson. Desuden vil vi gerne have et arbejdende værksted, hvor besøgende kan se, hvordan fremstillingen af bue og pile forgik i middelalderen. Vi håber at kunne skaffe de rigtige typer værktøj, så vi kan vise de rigtige arbejdsteknikker.

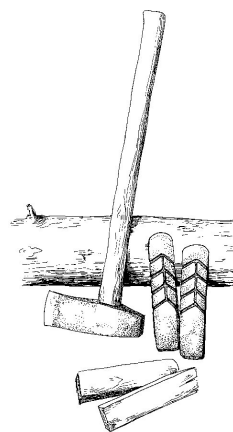
Her er et eksempel på hvordan buens dimensioner kan se ud.

Vores ugentlige aktiviteter.

Vi har til stadighed gang i byggeriet af buer og andre rekvisitter, som laves af de aktive medlemmer.

Vi vil derfor gerne give en kort beskrivelse af, hvordan vi får fremstillet en bue.

Vi arbejder mest med elmetræ, som vi har fået i hele afskårne stammer. Det kunne også have været taks, ask, hassel eller andre velegnede træsorter. Den engelske langbue var lavet af taks og den danske holmegårdsbue var lavet af elmetræ.

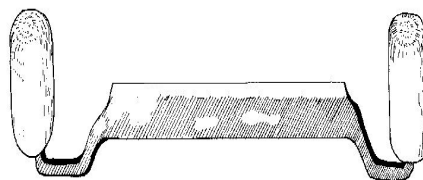

Flækkøxe og kiler

Først skal stammerne flækkes. Til det er der brug for en flækkøxe og kiler.

Den flækkede stamme skal nu deles i et antal stave. Disse stave skal skæres eller hugges groft til. Derefter indtegner man sin bue. Buerne vi laver er mellem 160-190 cm. lange.

Barken skal tages af uden at beskadige selve træet.

Afbarker.

Vi tilskærer buestavene således, at barksiden bliver buens ryg, dvs. forside. Midterlinien skal findes, så buestaven ikke bliver skæv.

Her ses hvordan en snor er blevet spændt langs med buens ryg i længderetningen. Derefter markeres midterlinien med en blyant.

Efterhånden bliver staven til en buestav. Buens spidser skal nu have indskæringer til buestrengen. Det er buens "nok". De kan laves ved at skære hakker i buestaven eller ved at påsætte en "hornnok".

Morten høvler buestaven ned til de mål, som er indtegnet, med en bugthøvle og/eller afbarker.

Nu er det tid til at tille buen, d.v.s. at finpudse buestavens ben således at de bøjer jævnt.

Dette gøres ved at spænde buen op i en tillebænk.

Der bliver sat en midlertidig buestreng på buen som er for lang. Her er en bue spændt op i en hjemmelavet tiller for at se, om buen bøjer korrekt. At finjustere buen skal gøres forsigtigt og foretages med en siklinge.

Buestreng

Buestrengen bliver lavet af vokset hørtråd. I dette tilfælde er buestrengen lavet af 3x3 hørtråde snoet sammen. Der skal snores 3 ens snore, som hver består af tre tråde. Disse 3 snore skal derefter snores sammen.

Buestrengen er næsten færdig

Til sidst kommer det rigtig spændende: Strengen skal sættes på buen

ORGLER

Lene Halskov Hansen.

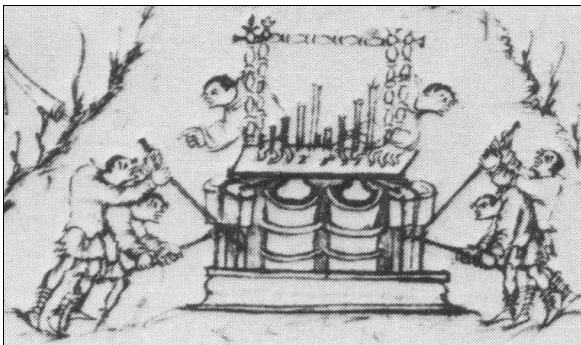
Første artikel i en serie om middelalderens instrumenter.

Serien er foreløbig planlagt til at omfatte orgler, drejelirer og fedler, fløjter og slagtøj samt sækkepiber.

I en artikelserie om middelalderens instrumenter vil jeg lægge ud med orglet, som er det største og mest komplicerede instrument i kraft af dets omfang, antal stemmer, tonehøjder og mangedannede klangfarver.

Man forstår, at orglet fra 900-tallet i den engelske Winchester katedral var berømt gennem mange år. Det blev betjent af to organister og havde 400 piber, hvis bælge krævede 70 mands fulde arbejde. Det var et kraftigt instrument, men efter sigende ildelydende.

Langt fra alle orgler var selv sagt helt så voldsomme. Den ældste afbildning af et orgel er fra omkring 850. Her ses fire mand arbejde med luftbælgene. De to organister ser ud til at være mere optaget af at hunse med bælgdriverne end af at spille. Det er vigtigt at lufttrykket er jævnt og fri for stød og trykændringer, hvilket ikke er så lige til i de simple opbyggede orgler.

Orglet blev opfundet i Alexandria i 200-tallet før Kristi fødsel af en ingeniør, der ønskede at demonstrere, hvorledes trykluft kan oplagres i en klokke nedsænket i vand. Det oprindelige orgel havde således en "luftkedel", der var nedsænket i en vandbeholder, hvor vandet tjente som trykregulator. Disse tidlige orgler kaldes derfor også vand-orgler.

Vandorglet blev et meget populært instrument i antikken. (Antikken, den klassiske eller græsk-romerske oldtid, strækker sig fra o. 750 f.Kr.—o. 400 e. Kr.) Det blev brugt i de fine hjem som "husmusik" og udendørs ved teaterforestillinger og sportskampe. I år 90 f. Kr. vandt Antipatros fra Kreta en orgelspilkonkurrence i Delphi. Han blev hædret med en bronzestatue og en indskrift på Apollotemplet samt fik fortrinsret ved forespørgsler til Oraklet. Anerkendelsen svarede til en æresborgerudmærkelse og siger lidt om musikken og orglets status.

Den romerske filosof Cicero havde til gengæld ikke meget sans for orgelmusik. Han lærte sand-

Den ældst kendte afbildning af et orgel. Orglet står udendørs og er omgivet af andre musikanter. Fra "Utrecht-psalteret" o. 850. (Jeremy Montagu: "The world of medieval & renaissance music instruments, s. 12).

synligvis instrumentet at kende på sin rejse gennem Grækenland og Lilleasien i årene 79-77 f. Kr. Han kaldte orglet for et dårligt middel mod at mildne mismod og sorg i lighed med andre sanselige nydelser som kaviar, sex, duftende blomster og røgelse.

Efter antikken gik man bort fra vand-orglet og udviklede orgler, hvor man lod luftforsyningen komme fra en eller flere bælg, der blev trådt med fødderne eller var hånddrevne – som vist på billedet på forrige side. Bælgene spiller omtrent den samme rolle for orglets tonedannelse, som lungerne gør for vores stemme, og sækken gør for sækkepiben. De tilfører den nødvendige luftmængde og regulerer lufttrykket.

Man taler om tre typer orgler: Det portative orgel (bærbart). Det positive orgel (flytbart). Og kirkeorglet.

Det portative orgel

Portativet er det mindste af orglerne. Portare på latin betyder at bære.

Portativet spilles med én hånd, mens den anden hånd trækker en bælg bag på instrumentet. Tydeligt illustreret på englebilledet overfor. Det har i princippet én række piber med én pibe til hver tangent. Spillebordet strækker sig over lidt mindre eller lidt mere end et par oktaver. (En oktav strækker sig over 8 toner.) Man spiller en enkel melodisk stemme på instrumentet.

Portativet blev brugt i verdslig sammenhæng uden for kirkerne. Det kunne akkompagnere ved sang, sandsynligvis ved at spille en ornamenteret udgave af melodistemmen. Eller det kunne bruges i ensembler, hvor de enten spillede en

Den spillende engel er et udsnit af et billede af den tysk-nederlandske maler Hans Memling, 1465. (Jeremy Montagu: "The world of medieval and renaissance musical instruments. s. 78).

selvstændig stemme i et flerstemmigt arrangement, eller spillede unisont med andre instrumenter. Også engle spillede på portativer.

Portativet blev udviklet i mange forskellige kulturer fra Europa til Indien, fra det byzantinske rige til arabiske områder.

Som en kuriositet kan det nævnes, at Leonardo da Vinci (o. 1452-1519) tegnede et positiv med lodret spillebord, som kan have været en af inspirationskilderne til udviklingen af nutidens harmonikaer.

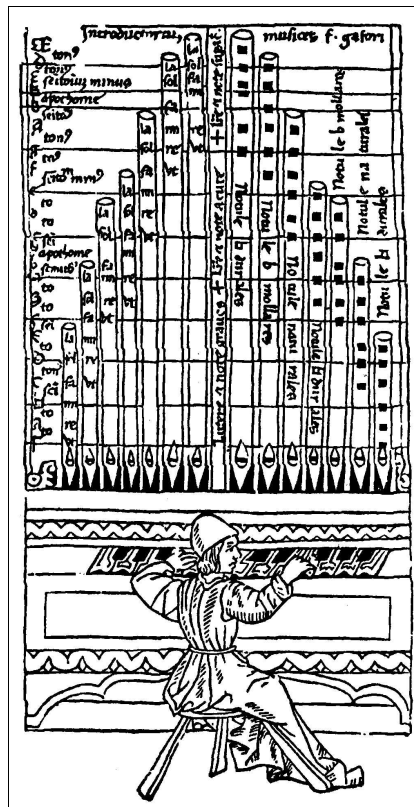
Fortsættes næste side...

Der findes mange afbildninger af portativet i 1400-tallet, men instrumentet synes at være gået ud af brug hen imod slutningen af 1500-tallet, hvor det erstattes af det større "positive orgel".

Der findes i dag nogle få rekonstruerede portativer i Danmark. Mie Korp Jensen, som er opvokset i Nexø, spiller på et af dem. Hun spillede bl.a. ved Bornholms Middelaldercenters middelaldermesse i Aa kirke i 1999 og spiller igen med middelaldertrioen GIOIA i Aa kirke den 5. februar kl. 16.

Et positiv for to personer. Træsnit af Israel van Meckenem, sidste fjerdedel af 1400-tallet. De fire små aftegninger nederst på siden af orgelet kan enten være dekoration eller fire "skydere" til at kontrollere, hvilke piber der skulle give lyd. (Fra en hjemmeside fra Birmingham-Southern College, England).

Eksempel på et større positiv, der måske kan have fundet plads i en kirke. Bag ved orglet er der et ukendt antal bælgdrivere på arbejde. Som det ses på billedet er der ingen pedaler. Fra værket "Theoretica musicae", 1492. (Franco Cardini Europe 1492, s. 146).

Det positive orgel

Positio på latin betyder at stille eller placere noget. Der er her tale om et fritstående orgel, der bliver placeret et sted, men som stadig kan flyttes.

Det positive orgel kunne spilles med begge hænder, og krævede derfor en eller flere hjælpere, der trak bælgene.

Det havde mere end én række piber, og det havde en stopfunktion, så man kunne kontrollere, hvilke piber der skulle give lyd.

Dette "topersoners" orgel blev ligesom portativet brugt i verdslig sammenhæng. Men også i kirkerne kunne det anvendes som akkompagnement til korsang og i forbindelse med processioner. Jeg har ikke fundet en nærmere forklaring på, hvordan det indgik i processionerne. Orglet har måske været placeret et fast sted i processionsforløbet? Positivet kan nok give lyd fra sig udendørs, men er ikke sådan lige at flytte på. Se forrige side .

Kirkeorglet

Som vi hørte om tidligere kunne det kræve 70 mands arbejde ved bælgene at holde et stort kirkeorgel i gang. På billedet nedenfor ses bælgrummet til orglet i Halberstadt, bygget i 1361. Det krævede "kun" op til 10 bælgrædere: Det er uklart hvordan og hvorfor orglet fik en plads i kirken. Orglet gik fra at være accepteret af den vestlige kirke til at blive et højt værdsat instrument. Måske fordi det både var nyttigt som et kirkeligt og politisk redskab? Orglet repræsenterede klart den mest kraftfulde musiklyd i denne periode. Det kan have haft betydning over for de troende, og det kan have været et billede på den regerende magts storhed?

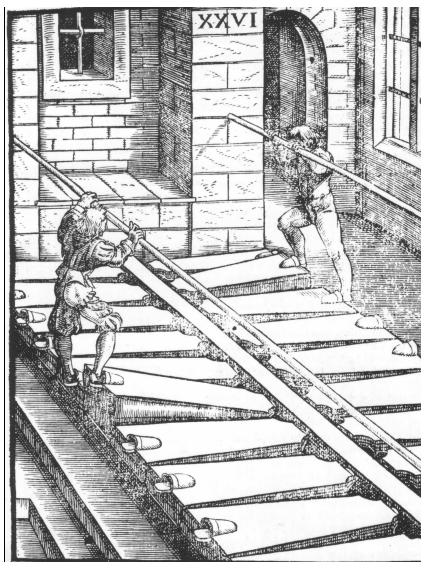
Under alle omstændigheder blev orglet

i løbet af middelalderen associeret med kirken, og det ville næppe have undergået den udvikling det gjorde, hvis ikke kirken havde opmuntret hertil.

Orglerne synes oprindeligt at have været placeret i koret og har her akkompagneret korsangen. I den seneste del af middelalderen kendes også instrumentale partier af messerne.

Det er først i 16-1700-tallet at orgelmusik, som ledsagelse til menighedssang, bliver almindelig.

Fortsættes næste side...

En tegning fra 1600-tallet af bælgrummet til orglet i Halberstadt, bygget i 1361. Der kunne arbejde op til 10 bælgrædere ved orglet. Tegningen er fra Michael Praetorius "Syntagma Musicum", 1614-20. (Carsten Lund: "Orglets ABC", s. 7).

ØSTERLARS SAVVÆRK

Hans-Henrik Kofoed

Stavsdalvej 21 · 3760 Gudhjem · Tlf. 56 49 80 19
Fax. 56 49 80 47

Kirkeorgler i Norden

Vi ved, at der i 1200-1300-tallet har været orgler i nordiske kirker, f.eks. i Ribe, Lund, Trondheim og på Gotland.

Den ældste nordiske orgelbygger vi kender ved navn er islændingen Angrim Brandsson. I 1320'erne tog han til Trondheim for at blive udlært som "organsmed", orgelbygger. Det gamle nordiske ord "smed" betød håndværker eller "-mager". Ordet snedker var f.eks. ikke opfundet i middelalderen, man talte i stedet om en "kistesmed" osv. Men tilbage til Angrim. Det siges at han i 1329 tog et orgel med hjem til Island.

Orgelbyggerne synes også at have fungeret som organister.

Fra Stockholms Storkyrka findes Helga Lekamens gildes regnskaber fra 1436. Kirken ejede på dette tidspunkt to orgler. Det mindste af orglerne synes at have været opstillet i gildets kor og må således antages at have været i anvendelse ved gildets messe. Regnskaber fortæller at gildesvendene stod for "trampningen" af orglet.

Den hellige Birgitta af Vadstena, som etablerede birgittaordenen, brød sig tilsyneladende ikke om orgelmusik. I modsætning til andre munke- og nonneordenen tillod hun ikke orgler.

Litteratur

Den Store Danske Encyklopædi. Elektronisk udgave, 2004: "Orgler".

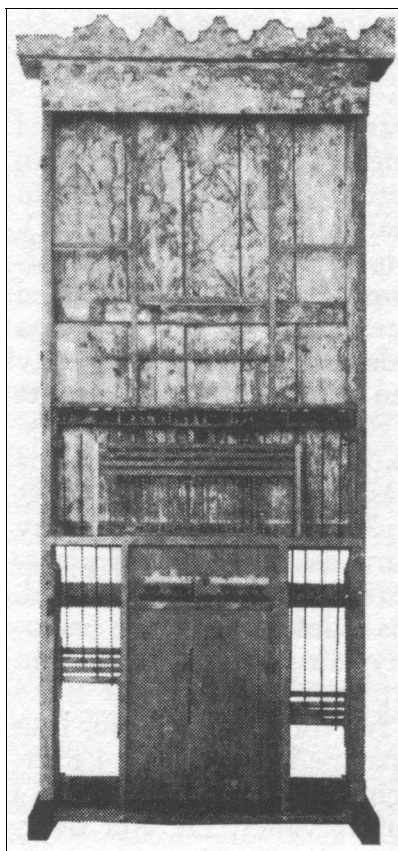
Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder, bind 12, sp. 692-697.

Lund, Carsten: Orglets ABC. Det Danske Orgelselskab, 1980.

Montagu, Jeremy: The world of medieval & renaissance music instruments. David & Charles, London, 1976.

Schiørring, Nils: Musikkens historie i Danmark. Politikens Forlag, 1977, s. 56-57

Cardini, Franco: Europe 1492. Facts on Life, 2000.

Et orgel fra begyndelsen af 1400-tallet fra Norrlanda kirke på Gotland. Nu på Statens Historiska Museum i Stockholm. (Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder, bd. 12 sp. 695).

Koncerter i Aa kirke

Søndag den 5. februar

kl. 16.00

GIÒIA

Karin Agerbo, blokfløjte

Mie Korp Jensen, portativ

Tira Skamby, percussion

GIÒIA er et ensemble med en meget spændende instrumentsammensætning, nemlig blokfløjte, portativ og percussion. GIÒIA spiller middelaldermusik og med udgangspunkt i det én- eller tostemmige kildemateriale fra Europa, fortrinsvis Frankrig og Italien, arbejder GIÒIA med et enestående materiale, som er blandt den tidligst nedskrevne kunstmusik, vi kender til – foruden den gregorianske sang, som primært har haft sin liturgiske funktion. Det skarpe skel mellem kirkelig og verdslig musik, som vi kender indtil vor tid, har ikke eksisteret i middelalderen. Fejlagtigt er middelalderen længe blevet forbundet med mørke og dystre toner, men nyere forskning giver et ganske andet farverigt billede. Man kender bl.a. til dansemelodier med kirkelig tekst, som blev benyttet på festdage, ved bryllupper og begravelser. Det er GIÒIA's mål at komme så tæt på opførelsespraksis som muligt, dog ikke blot for at gøre musikken historisk interessant, men primært for at gøre musikken levende og stadig aktuel efter mange år i glemslen.

Et portativ er et lille, bærbart middelalderorgel (portare= (latin) bære). Det ligner mest af alt et mini-kirkeorgel og består for det meste af 1-2 oktaver dis-

Her et portativ fra et engelsk manuskript, The Luttrell Psalter fra tidlig 1300-tallet. Luttrell Psalter indeholder et væld af hverdagsscener blandet med religiøse billeder. Det ser ud som om orgelspilleren synger.

kantpiber, placeret i to rækker. Det betjenes vha. knapper eller taster, mens en håndført blæsebælg på bagsiden af kassen leverer den nødvendige luft til at skabe luft i orgelpiberne. Tasterne spilles med højre hånd, mens venstre hånd betjener blæsebælgen, der er lavet af skind og træ. Portativet har været brugt i mange forskellige sammenhænge: i processions, til dansemusik (i og uden for kirken), som sangakkompagnement osv. – enten alene eller sammen med andre instrumenter.

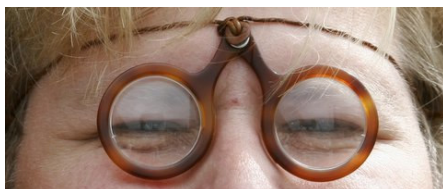
Søndag den 9. april kl. 16.00

Rønne Byorkester under ledelse af Jørgen Korp Jensen

Alkymistens briller - ka' det nu også passe?

Af Thomas Guldback

Tit og ofte bliver jeg spurgt, om det virkelig kan passe, at man havde briller i middelalderen. Så på opfordring fra redaktionen vil jeg prøve at viderebringe, hvad jeg ved om de første briller.

Alkymistens briller

En lang og uklar historie

Brillernes oprindelse fortæller sig i historiens tåger. Men de tidligste udgaver må være fra 1200-tallet. Oldtidens grækere kendte allerede til lysets brydning i slebet glas. I det romerske imperium kunne man slibe "smukke glasperler" som forstørrede 2-3 gange. Lucius Seneca (4 f.Kr. – 65 e.Kr.) siges at have brugt en glaskugle fyldt med vand til læsning. Kejser Nero (37-68 e.Kr.) brugte en smaragd, når han betragtede kampene i Colloseum (men det var formentlig mest som smykke). Araberen Ibn al-Heitam fra Cordova anvendte i 1050 ligefrem "læsestenene". - Disse forstørrelses-linser blev lagt direkte på teksten. På sin opdagelsesrejse gennem Asien i 1271 fandt Marco Polo flere brillebærende kinesere.

De ældste briller i Sverige (måske i Norden?) er fundet i Vadstena kloster (ca. 1415). Men i nonneklosteret Wien-

hausen ved Celle i nordtyskland er der fundet briller fra 1300-årene. I 1200 og 1300 tallet har briller været forbeholdt den lille gruppe af befolkningen, som dels kunne læse og dels havde råd til og adgang til denne slags importvarer. I realiteten har det været højt rangerende personer fra kirken og adelen, samt rige købmænd, alkymister og andre rejsende, som har bragt brillerne med til Norden. Briller var så dyre, at de i middelalderen blev fremhævet i testamenter.

"Beryller" ???

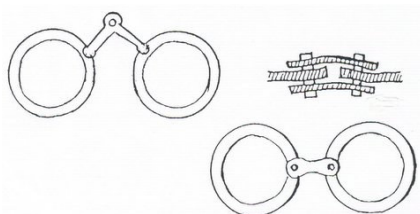
Kunsten at lave brilleglas skulle efter sigende være (videre-)udviklet i Italien i 1200 tallet. "Munken Alexander de Spina havde set de netop opfundne briller og lærte sig selv at slibe glasse- ne". Glasproduktionen var imidlertid uhørt dyr. Derfor anvendtes i mange år halvædelstenen beryll. Ved at spalte og slibe stenen opnåede man den rette effekt. Beryll har en svag grøn nuance – hvilket ansås for at være velgørende for øjnene.

Det nordiske ord for dette nye "læse-apparat" blev da også afledt af navnet beryll. Og vi kom således til at gå med "briller".

Middelalderens briller var kun til langsynede (konvekse glas). Konkave glas til nærsynethed kom først efter 1500. Nærsynede måtte således klare sig uden briller. De nærsynede var velegnede til arbejde "tæt på" – miniaturearbejder, afskrivning, dekoration af skrifter.

ter osv. Mens de jo ikke var særlig be-
vendte som jægere, skytter, soldater
osv.

De ældste brillemodeller var helt enkelt
to forstørrelsesglas med skafter. Disse
var naglet sammen således, at de kunne
klemmes fast over næsen. Stellene var
oftest lavet af horn eller ben. Middelal-
derens briller blev evt. holdt på plads
med et bånd om nakken eller de var
fikseret til undersiden af hatteskyggen.

Klemmebrille og Nagelbrille

Billeder af briller

Det tidligste billede af en person med
briller er nok et portræt af kardinal
Ugone malet af Tommaso de Modena i
kirken i San Nicolo i Treviso fra 1352.
En brillebærende pave Leo d. X, er
portrætteret af Rafael 1517. I Sverige
indgår briller i to kalkmalerier. Bl.a. et
billede af Abraham med klemmebrille
og bog fra Torshälla kirke (1450) (se
billede). Og i Danmark har vi en brille-
bærende ypperstepræst på altertavlen i
Søndre sogns kirke i Viborg (1520).

Briller til (næsten) alle

Først i 1600 tallet begyndte en mere
industriel fabrikation af briller. Ved
hjælp af hånddrevne valsemaskiner
kunne man nu lave tynde metaltråde til
brillestellene. Produktionen af brille-
glas var også blevet mere økonomisk.

*Abraham med klemmebrille, kalkmaleri fra
Torshälla*

Herved blev briller tilgængelige for en
større befolkningsgruppe.

I begyndelsen af 1700-tallet opfandt
man brillestænger. I starten gik disse
kun til tindingen. Så kunne brillerne
bæres sammen med datidens populære
parykker. Senere forlængede man stæn-
gerne således, at de kunne bøjes bag
om øret. Brilleglassene var ofte støbte
og af dårlig kvalitet.

Lidt folketro

Denne nye opfindelse blev naturligvis
mødt med en vis skepsis. Der spredtes
rygter om, at det var brillerne som gjorde,
at man kunne læse den latinske
skrift. Ligeledes skulle folk med briller
kunne se ind i fremtiden, eller se hvad
der var skjult for det menneskelige
øje – for eksempel mystiske tegn og
lignende!!! Nogle mente, at lægerne
kunne beskytte sig mod pestsmitten, da
brillerne rensede de farlige stråler, som
udgik fra patienten. Selv i 1600-1700-
tallet så man med en vis vantro på folk

med briller og tillagde dem egenskaber som at være godtroende, forvirrede osv. I Sverige kan man den dag i dag være "förbryllad" (fra ordet beryll/brille) når man er lidt forvirret. (I dag viser statistikkerne, at folk med briller har højere IQ end normaltseende!).

Den verdensberømte digter Johan Wolfgang Goethe (1749-1832) kunne ikke lide brillebærere: "Brillerne blænder, og brillebæreren kan læse éns tanker".

Det kan nævnes, at man i middelalderen ikke kun troede at lyset stråler ind i øjet, hvor det danner et billede (det rationelle øje). Man mente også, at der strålede noget ud af øjet (det åndelige øje). Nogle havde ligefrem et magisk øje, som kunne se Gud (Albert Magnus 1193-1280). Disse tre øjne skulle svare til: den mekaniske erkendelse, forstanden og intuitionen

Værsgo at glo

Et er i hvert tilfælde sikkert! Hvis du vil gå med middelalderbriller, skal du

være forberedt på rigtig mange spørgsmål. Og du skal være forberedt på, at gæsterne helt uhæmmet stikker deres hoved helt op i fjæset på dig, piller på brillerne og kommer med mange sjove bemærkninger.

Men værsgo at glo – så skal I få en historie fra alkymisten.....

Kilder:

Mogens Norm, prof. Øjenlæge, konsulent, Medicinsk-Historisk Museum, Københavns universitet:

"Briller og synshandicap i middelalderen".

Mogens Norm, prof. Øjenlæge: "Brillemode gennem 700 år". Artikel i Helse nr. 2 2000

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bind 5. 2. oplag 1982

Pia Bennike m.fl.: Middelalderens sygdomme og behandlingsformer i Danmark. København 1999.

Else Roesdahl (red.): Dagligliv i Danmarks Middelalder. København 1999.

Harrieth Engberg, optiker: Linser o Bågar. Visby

Læg "godt samvær i middelalderen hele 2006" under juletræet.

Giv et abonnement til Bornholms Middelaldercenters Vennekreds i julegave.

Det giver gratis entré hele sæson 2006 og et væld af medlemstilbud:
Enkelmedlem: kr. 150. Familiemedlem: kr. 300

Kontakt Middelaldercentrets kontor: 5649 8319

Invitation til nissestue

Foruden at være enormt aktiv på Bornholms Middelaldercenter, har Lone Kjeldsen også en anden hobby, der fylder meget:

NISSER

Lone har lavet flere end 1000 nisser, som er sat op som aktive familier i nissehuset og i nissebänder. Selv de mindste detaljer i møbler, instrumenter, legetøj o.a. er i den rette nissestørrelse.

Denne nisseudstilling inviteres Vennekredsens medlemmer til at se torsdag aften den 15. december kl. 19-21.

Udstillingen er desuden åben for alle på øen torsdag og fredag den 15. + 16. Dec. Kl. 13-17

Om den såkaldte Margrethe-kjortel

Af Camilla Luise Dahl

I Herolden nr. 2, årg. 9, 2005, kunne man finde en smuk rekonstruktion af den kendte gyldne kjortel fra Uppsala Domkirke, udført af skrædderlavet. I den forbindelse var der kort refereret til omstændighederne omkring kjortlen, dens attribuering til dronning Margrethe I og kjortlens mulige brug ved Margrethes bryllup med den norske Håkon i 1363. Hertil er der et par kommentarer, der vil være væsentlige at knytte til kjortlen og dens mulige ejerinde.

Kjortlens historie

Kjortlen har været kendt lang tid tilbage. De tidligste referencer til den er kilder fra omkring år 1600, da kjortlen var brugt som udstillingsstykke i Roskilde Domkirke og trak fulde huse som seværdighed for tilrejsende. Bl.a. omtales kjortlen første gang af en englænder på rejse, Fynes Moryson, i 1593. Moryson omtaler, at danskerne fremviste den festklædning, deres store dronning, Margrethe, plejede at bære. Op igennem 1600-tallet omtales "*Dronning Margrethes Gyldenstyckes kiortel*" flere gange, men den tidligste omtale af klædningen som Margrethes bryllupsdragt findes fra 1623. Dette er, da Hertug Christian af Anhalt beskriver Margrethes "*Rock, von güldenem Stück, so sie auf ihrer Hochzeit getragen.*" Der findes ingen kilder, der omtaler den gyldne kjortel før denne tid.

Det er formodentlig denne henvisning til Margrethe, der afstedkom svensker-

nes rov af den i 1659, det er højst tvivlsomt, om svenskekongen havde fundet et sådant krigsbytte af værdi, hvis ikke den netop i samtiden var blevet opfattet som en betydningsfuld genstand, der havde tilhørt den store dronning.

Attribueringen til Margrethe

Efter at være blevet fragtet til Sverige som krigsbytte, forsvandt kjortlen ind i glemsel. Det var først ved en gennemgang af tekstiler i domkirken i Uppsala i 1907, at kjortlen igen så dagens lys. Da kjortlen blev genopdaget, fortsattes traditionen med at henvise til Margre-

the. Det foresloges da, efter denne tradition, at kjortlen var den bryllupsdragt som Margrethe bar ved sit bryllup med den norske konge. Denne tradition fulgtes op af flere samtidige historikere og dragtforskere. I 1985 kom en større publikation om Margrethe-kjortlen, forfattet af tekstilkonservatorerne Agnes Geijer og Anne Marie Franzén samt arkæologen Margareta Nockert. Her blev kilderne omkring kjortlen for første gang samlet fra rovet i 1659 til dens genopdagelse i begyndelsen af århundredet. Forholdene omkring Margrethes betydning for Roskilde, hendes historie m.m. blev gennemgået grundigt, og forfatterne fandt, at skønt henvisningen til Margrethes bryllup i 1363 ikke direkte kunne påvises, så var den dog plausibel.

Bogen blev mødt af massiv opmærksomhed, flere mente at dragtens snit og stof slet ikke kunne dateres så tidligt som 1300-tallet, andre mente at kjortlen havde tilhørt en helt anden Margrethe, datter til Christian I, der i 1480'erne blev gift med Skotlands konge. Atter andre mente, at en henvisning til Margrethe Christiansdatter var søgt og spekulativ, eftersom intet synes at pege på, at denne Margrethe havde nogen tilknytning til Roskilde Domkirke, hvor kjortlen havde været opbevaret. En anden mulighed er at kjortlen slet ikke har været båret af nogen, men blev fremstillet til formålet – at vise den frem som et særligt klenodie. Denne praksis var f.eks. kendt i forbindelse med andre kirkelige klenodier. Til den tradition hører også den tvivlsomme attribuering til alskens kendte folk og berømtheder i samtiden, det var således ikke ualmindeligt at genstande blev

påstået at have tilhørt verdslige og religiøse kendisser, mange senere bevist forfalskninger lavet længe efter den påståede ejer havde levet. Attribueringen til Margrethe kan således ligeså vel være et udslag af denne tradition, at en særlig fonem dragt i kirkens besiddelse eller en dragt fremstillet til formålet, fik et større strejf af glamour ved at kalde den selve uniondronningens kjortel. Der er dog en anden mulighed for, at dragten kan have været dronningens. Det var ikke ualmindeligt, at fornemme folk blandt adel og kongehus donerede pragtfulde dragter og stoffer til kirken. Vi ved bl.a. at Margrethe donerede et par pragtfulde klæder af silke til Tre-enighedsgildet i Flensborg, sammen med dragterne hørte også et par kostbare kroner. Sådanne dragter blev ofte omsyet til et for kirken passende formål, bl.a. til præsteklæder eller til de helgenstatuer, der var placeret rundt om i kirken. Maria-statuer blev f.eks. ofte udstyret med ægte kroner, kapper og lignende på særlige festdage. Vi ved ikke, om den gyldne kjortel var en sådan doneret dragt. Der findes ingen skriftlige optegnelser, der påviser, at Margrethe donerede klæder til Roskilde, ej heller ved vi, om den i så fald blev omsyet til at passe en Maria-statue i kirken. Det er muligt, i fald dette var tilfældet, at man efter dronningens død igen drog dragten frem men denne gang som et klenodie for den store dronning og ikke for Jomfru Maria. Det er f.eks. tidligere blevet påpeget, at det ikke vides, om dragten har bibeholdt sit oprindelige snit eller er blevet omsyet og ændret i løbet af den tid, dragten var udstillet i Roskilde domkirke.

Dateringen

Dragten har været undersøgt og konserveret over flere omgange, først i 1907-1908 og igen i 1959-60. I 1990'erne har videnskabelig gennemgang af Margrethe-kjortlen givet ny viden om kjortlens alder. En kulstof-14 analyse (C-14) blev foretaget i laboratorium på udvalgte prøver, og resultatet var overraskende. Kjortlen kunne med 95,44 % sikkerhed placeres til perioden 1403-39. Henvisningen til Margrethes bryllup i 1363 var således endeligt afvist, men attribueringen til Margrethe kunne ikke hverken af- eller bekræftes. Attribueringen til den senere Margrethe, datter af Christian I, kunne derimod også helt afvises. Kjortlen blev igen behandlet af Margareta Nockert, denne gang med de nye videnskabelige resultater, og konklusionen blev, at Margrethe-kjortlen vitterlig kunne have tilhørt unionsdronningen i hendes sidste år. Den kunne været fremstillet eller brugt som udstillingsstykke ved hendes død, inden selve gravmælet var færdigt eller på anden måde have været et klædningsstykke, man opbevarede i kirken som Margrethes lig en art relikvie. Skønt en direkte forbindelse med Margrethe ikke kan påvises, så falder dateringen dog inden for hendes tid.

Den gyldne kjortel – under- eller overkjortel?

Et andet diskussionspunkt har været kjortlens type og karakter. Da kjortlen blev fundet i 1907, mente man, den måtte have været en overkjortel, have haft lange ærmer og været slæbende. Oprindeligt mente man endog, at kjortlen havde haft slæb fortil. Ved rekonservering i 1959-60 mente man i stedet, at kjortlen havde været fejlagtigt rekonstrueret, og ved delenes nye placering var slæbet fortil fjernet. Ærmerne var i stærkt fragmentarisk stand, og nogen konklusion vedrørende længde, udseende og snit kunne ikke gøres. Man blev endvidere mere tilbøjelig til at antage, at kjortlen havde været anvendt sammen med endnu en dragt, f.eks. en surcot, ifald den havde været gangklæder.

Af dragtens snit og type kan ikke direkte konkluderes, om den oprindeligt var det ene eller det andet. Umiddelbart ville et så enkelt snit sandsynliggøre, at der var tale om en underkjortel brugt under en mere pyntet og omfangsrig overkjortel som f.eks. den vide kåbedragt, der var blevet populær i begyndelsen af 1400-tallet eller sammen med

en surcot ouvert (helvedesvinduer), der endnu anvendtes som ceremoniel dragt. Denne konklusion er dog næppe entydig. Ved særligt ceremonielt brug var det ikke ualmindeligt, at en enkel kjortel blev anvendt sammen med en pragtkappe. Denne kombination benyttedes f.eks. i stor udstrækning til bryllups-, kronings- og andet særligt fornemt dragtskrud.

Andre detaljer ved dragten lader os ikke komme en konklusion nærmere. Ved rekonserveringen fandt man spor af blåfarvet linnedklæde som foerstof. Foerstoffet fandtes kun fragmentarisk omkring halsåbning og ærmer. Det kan således ikke påvises, om hele dragten har været underforet med linned. Umiddelbart ville man antage, at et linnedforet dragtstykke måtte have været anvendt som underdragt, men linnedfoer blev ofte slet ikke benyttet alene. Det var f.eks. almindelig praksis, at en dragt blev foret med linned før eventuelt pelsfoer indsattes. Der findes også eksempler på dragtstykker og tekstil, der blev foret med linned først og dernæst silke, sandsynligvis fordi foret så var udskifteligt uden at selve dragten led nogen overlast. Heller ikke her kan vi således konkludere, om Margrethe-kjortlen har været en over- eller underdragt. Der er ingen tvivl om, at Margrethe-kjortlen af kraftig guldbrokade har været en særlig fornem dragt, men om den har været båret under en fornem kappe og dermed synlig eller under en anden dragt som underkjortel, kan vi således kun gisne om.

Litteratur om Margrethe-kjortlen

Efterhånden har en del litteratur vedrørende Margrethe-kjortlen været publiceret, fra kortfattede notitser, artikler og blandet polemik til mere omfattende værker. Yderligere information om kjortlen kan findes her.

Værker:

Branting, Agnes: Das Goldene Gewand der Königin Margareta in der Domkirche zu Uppsala. Stockholm, 1911.

Geijer, Agnes; Franzén, Anne Marie og Nockert, Margareta: Drottning Margaretas gyllene Kjortel i Uppsala domkyrka. The Golden Gown of Queen Margareta in Uppsala Cathedral. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm, 1985.

Geijer, Agnes; Franzén, Anne Marie og Nockert, Margareta: Drottning Margaretas gyllene Kjortel i Uppsala domkyrka. The Golden Gown of Queen Margareta in Uppsala Cathedral. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm, anden omarbejdede udgave ved Margareta Nockert, 1994.

Margrete I. Nordens Frue og Husbond. Katalog udgivet af Nationalmuseet. Kbh. 1996.

Nockert, Margareta & Possnert, Göran: Att datiera textilier. Gidlunds Forlag, Södertälje, 2002.

Nørlund, Poul: Klædedragt i oldtid og middelalder. Nordisk Kultur bd. XVb. Dragt. J. H. Schultz Forlag. Kbh. 1941.

Artikler:

Arnold, Janet: Rec. Agnes Geijer – Anne Marie Franzén – Margareta Nockert: The Golden Gown of Queen Margareta in Uppsala Cathedral. I Waffen- und Kostümkunde. Jahrgang 1986. pp. 148-150. Berlin, 1986.

Branting, Agnes: Drottning Margaretas klädning. I: Ord och bild. pp. 581-587. Stockholm, 1907.

Danielsson, Arne: "Drottning Margaretas gyllene kjortel" – feldaterad på 100 år? I Konsthistorisk Tidskrift, årgang LV - 1986, häfte 3. pp. 3-7 og 44. Konsthistoriska Sällskapet, Institutionen för konsthistoria vid Stockholms universitet. Stockholm, 1986.

Danielsson, Arne: "Drottning Margaretas gyllene kjortel" – än en gång. I Konsthistorisk Tidskrift,

årgang LXV - 1996, hæfte 1. Pp. 1 - 18. Konsthistoriska Sällskapet, Institutionen för konstvetenskap vid Stockholms universitet. Stockholm, 1996.

Danielsson, Arne: Var Margretes kjole overhovedet Margretes? Svar på Anette Kruses genmæle. I Konsthistorisk Tidsskrift, Årgang LXVI - 1997, hæfte 1. Pp. 67 - 69. Konsthistoriska Sällskapet, Institutionen för konstvetenskap vid Stockholms universitet. Stockholm, 1997.

Dihle, H.: Das Goldene Gewand der Königin Margaretha. Zeitschrift für Historische Waffen- und Kostümkunde. Band 9. Heft 4. Jahrgang 1921 - 22, pp. 124-128. Dresden, 1922.

Ekstrand, Gudrun: Rec. Agnes Geijer, Anne Marie Franzén och Margareta Nockert: Drottning Margaretas gyllene kjortel i Uppsala domkyrka. I Rtg. Årg. 70, hft. 1, 1986, pp. 29-30. Lund og Stockholm, 1986.

Jensen, Chr. Axel: Dronning Margretes Klæd-

ning, efter frk. Agnes Branting. I Fra Arkiv og Museum. Tidsskrift for Østifternes Historie og Topografi. Tredje Bind Første Hefte. pp. 404 - 418. Østifternes Historisk - Topografiske Selskab og G.E.C. Gad. Kbh. 1906-08.

Kjellberg, A.: Den gyldne kjortel i Uppsala domkirke. Boganmeldelse i Kunst og Kultur, nr. 4. Årg. 69, 1986, pp. 242 - 243. Kbh. 1986.

Kruse, Anette: Var Margretes kjole overhovedet Margretes? I Konsthistorisk Tidsskrift, årgang LXVI - 1997, hæfte 1, pp. 65-67. Konsthistoriska Sällskapet, Institutionen för konstvetenskap vid Stockholms universitet. Stockholm, 1997.

Lindahl, Fritze.: Rec. Drottning Margaretas kjortel i Uppsala domkyrka. I Historisk Tidsskrift. Bind 86. Hæfte 2, pp. 382-383. Kbh. 1986.

Nockert, Margareta: Textilier och dräkt 1350 - 1450. I: Margrete I. Nordens Frue og Husbond, pp. 200-210. Katalog udgivet af Nationalmuseet. Kbh. 1996.

Nyhedsmails fra BMC og Vennekredsen

Af overwebber" Steen Paludan

Hjemmesiden er opdateret med et nyt nyhedsmodul, som gør det muligt for læseren at udvælge mere målrettede interesseområder. Nyhedsmodulet er opdelt således, at man kan vælge at få generelle nyheder fra centeret og/eller vennekredsen. Er man specielt interesseret i de enkelte områder som f.eks. alt omkring markedet eller et af lavene, kan man tilmelde sig dette specielt.

Det er muligt at sende mails i både html med billeder og ren tekst. Til- eller framelding foretages af den enkelte bruger via centerets hjemmeside. Under opstarten vil undertegnede lægge alle de adresser ind, vi kender i dag. Hvis du ikke senest ved udgangen af december har modtaget nyhedsmail, må du tilmelde dig via centerets hjemmeside.

I første nyhedsmail vil der være instruktion i, hvordan man kan gå ind og tilmelde sig bestemte interesseområder, idet jeg alene opretter overordnet nyhedsdel.

Lavene skal ikke tøve med at fremsende nyheder til undertegnede eller Heidi, der efterfølgende sørger for udsendelse.

Et skolebarn har efterladt dette notat

I middelalderen var den bedste måde at vise sin rigdom på, med mad, fordi det var meget kostbart. De rige folk inviterede tit gæster hjem for at spise til middag. 9 voksne mennesker kunne spise 1 gris, 1 får, 1 fad med indmad, 1 fad med roer og ærter, 1 fad med 4 kg. oksekød, 1 gås og 4 høns om dagen.

På middelaldercentret, når der er middelaldermarked, laver man for det meste store middage. Hvis det har været en hård dag på arbejdet, kan de godt finde på at gå ned på en grill og spise, eller tage i Brugsen og købe en færdig kylling de bare lige skal varme. Fade, skåle, tallerkner og kopper blev lavet af ler eller træ, kun de rige havde glas at drikke af.

Veggen-brød er det, vi vil lave til jer, fordi det var noget, man lavede meget i middelalderen, brødet holdt længe, det var nemt at lave og så mættede det godt. Hvis man fik fine gæster på be-

søg, puttede man safran i brødet. Man drak meget øl i middelalderen, fordi vandet var forurenset. Rige folk drak 8 liter slotsøl på 9% pr. dag. Soldater og håndværkere drak 12 liter godtøl på 4%, og børn drak 6 liter svendeøl på 2%. Slotsøl er det, der bliver først tappet, så det er finest, derefter godtøllen og til sidst svendeøllen.

I dag er der mange tyverier, voldtægter og overfald i forhold til i middelalderen. Det er nok fordi man ikke får så hård straf i dag som dengang. Hvis nogen opdagede, man stjal i middelalderen, blev man halshugget, så derfor var der ikke så mange, der havde lyst til at stjæle.

Det, I sidder og spiser nu, svarer til et almindeligt måltid mad i middelalderen, portionerne ville bare være noget større. Brødet, er det, der hedder veggen, som vi har fortalt lidt om. Det er lavet af: mel, vand, salt og gær, og kødet er en almindelig okseryg.

Frisko Is Bornholm

Ved Lunden 8
3700 Rønne
Telefon: 56 95 11 22
Telefax: 56 95 97 22
Mobil: 21 42 21 23
www.frisko.dk

Aktivitetskalender

Se den opdaterede aktivitetskalender på www.bmc-vennekreds.dk

December

- 3.-4. KURSUSWEEKEND, kl. 10-16
- 3.-4. Skrædderlavet mødes, smykker ved Helle Pfeiffer, kl. 10-16
- 3.-4. Dramalavet mødes 10-16 / 13-16.
- 4. Koge- og køkkenlavet har møde på Rågelundsgård, kl. 13.
- 6. Plantelavet mødes, anlæggelse af prydhave, kl. 10-15.
- 8. Hildegardlavet: ”juletraditioner - folketro og ritualer omkring jul og nytår” ved Thomas og Britta, kl. 19
- 9. Skrædderlavet holder arbejdsdag på Rågelundsgård, kl. 10-16
- 7.-14. Medlemsaften på Rågelundsgård, kl. 19-22. Buelavet mødes.
- 19. Styregruppen holder møde, kl. 17-19

Januar

- 5. Hildegardlavet: Tempelridderne – fakta eller middelaldermystik ved Bjørn, kl. 19
- 7.-8. KURSUSWEEKEND, kl. 10-16.
- 7.-8. Skrædderlavet mødes, nålebindig ved Lisbeth Ilsøe, kl. 10-16
- 7.-8. Dramalavet mødes 10-16 / 13-16.
- 19. Plantelavet, planlægningsmøde, 15.30.
- 22. LAVSSØNDAG, kl. 10-16, plantelavet koordinerer program+mad.
- 26. Hildegardlavet, filmaften :Det syvende sejl, kl. 19
- 10.-17.-26. Gøglerlavet træner på Friskolen Østerlars, kl. 15-17.
- 5.-12.-19.-26. Medlemsaften på Rågelundsgård, kl. 19-22. Buelavet mødes.

Februar

- 4.- 5. KURSUSWEEKEND, kl. 10-16.
- 4.-5. Skrædderlavet mødes, håndsyningsmetoder ved Bodil Nielsen, kl. 10-16
- 9.2 Plantelavet mødes, klipning af pil til stikning, kl. 10-15.
- 16. Hildegard: ”Kyndelmisse, hvorfor og hvordan” ved Minna, kl. 19
- 19. LAVSSØNDAG, kl. 10-16,
- 31.-7.-14.-21. Gøglerlavet træner på Friskolen Østerlars, kl. 15-17
- 2.-9.-16.-23. Medlemsaften på Rågelundsgård, kl. 19-22. Buelavet mødes.

Marts og frem

- Medlemsaften på Rågelundsgård hver torsdag kl. 19-22. Buelavet mødes.
- 4.- 5.3 KURSUSWEEKEND, kl. 10-16.
- 4.-5.3 Skrædderlavet mødes, broderi ved Lene Steenbuch, kl. 10-16
- 4.-5.3 Dramalavet mødes 10-16 / 13-16.
- 9.3 Hildegardlavet:”Sygdomsopfattelse og helbredelse – fra naturreligion via kirke og feltskærer til universitet, ved Thomas kl. 19.

19.3 LAVSSØNDAG, kl. 10-16.

30.3 (dato kan ændres) Hildegardlavet, Tur til munkene i Olsker – munk i en moderne verden. Tid og sted kommer senere.

2.-3.4 KURSUSWEEKEND, kl. 10-16.

2.-3.4 Skrædderlavet mødes, broderi ved Lene Steenbuch kl. 10-16.

8.4 Høstning af pil til procession

29.-30.4 Ekskursion til klosterhave, planlægning i gang pt.

Medlemsaften på Rågelundsgård hver torsdag kl. 19-22.

Gøglerlavet træner i gymnastiksalen på Friskolen Østerlars, kl. 15-17.

Søndag 21.5: Store udflugtsdag

Sponsor: Bornholms Brand – gratis entré

”Lavssøndage” kl. 10-17:

Centret er åbent, Vennekredsen koordinerer aktiviteter og formidling.

Søndag d. 2. juli

Søndag d. 30. juli

Søndag d. 6. august

Søndag d. 13. august

Nye tiltag fra centret til medlemmerne

Pr. 1.4 tager centret en ny, opdateret medlemsdatabase i brug. Den giver os et bedre overblik for, hvem der er medlemmer i hvilke lav, adresselister mm. Der vil samtidig starte en ny arbejdsgang for integrering af nye medlemmer til kontaktpersonerne, når de tilmeldes centret.

Næste år indføres ”madbilletter” for medlemmer og frivillige. Vil man hjælpe i bebyggelsen, kan man på centrets morgenmøde kl. 9.30 hos Heidi Andersen få en madbillet, der alt efter sæson kan indløses i kiosken eller kroen til et måltid samme dag. Et regelsæt for madbilletter, lån af dragter mm, kan nu findes på Vennekredsens side.

Fra næste kontingentperiode kan vi glæde kontaktpersoner og webmastere med gratis familiemedlemskab af BMV for deres engagement.

Bog på hylden?

Vi sammensætter for tiden vores bibliotek og håber - hvis nogle af jer har bøger af centrets liggende hjemme på hylden - at I lige lægger dem af hernede, så vi kan få vores bibliotek samlet.

Dagli Brugsen Østerlars

Åbent alle ugens 7 dage Posthus-Benzin-Apoteke-Tips-Lotto Tlf. 56 49 82 05

Hildegard af Bingen-lavet

Af Thomas Guldbæk

I

Hildegard -lavet arbejder vi med alle mulige emner inden for tro og folketro, helgener, kalenderdage, traditioner, lægeurter, magi og mystik. Der er ca. 12 medlemmer i lavet.

Vi har afholdt vintersæsonens to første møder. Her er der blevet lagt en plan for de næste 5 måneder. Vi har drøftet diverse "fremtidsdrømme" og vi har set lidt film.

Lavet har vedtaget at mødes hver 3. torsdag til en faglig hyggesnak om et udvalgt emne. Lavsmedlemmer, som har lyst til at fordybe sig i det pågældende emne, forbereder et oplæg og fremlægger dette for resten af lavet. Oplæggene kan ses i vores mappe i vennekreds-reolen. Men vi har også planer om ekskursioner rundt om på Bornholm samt en studierejse gennem Danmark eller det sydlige Sverige (sammen med Sankt Dorteas plante-lav).

Har du spørgsmål og kommentarer så kontakt vores lavsrepræsentant Thomas Guldbæk:

thomas@bornholmsmiddelaldercenter.dk

Aktivitetskalender:

Hvis der ikke er angivet andet foregår mødet på Rågelundsgård kl. 19.00

8. december

Juletraditioner i middelalderen – folketro og ritualer omkring jul og nytår. Oplæg ved Thomas og Britta

5. januar

Tempelridderne – fakta eller middelaldermystik? Oplæg ved Bjørn

26. januar

"Det syvende sejl" – oplev en filmklassiker, Bergmans middelalderskildring. Oplæg ved Bjørn

16. februar

Kyndelmisse – hvad og hvorfor? Oplæg ved Minna

9. marts

Sygdomsopfattelse og helbredelse – fra naturreligion via kirke og feltskærer til universitet.

Oplæg ved Thomas

Ca. 30. marts

Tur til munkene i Olsker – munk i en moderne verden.

Oplæg ved Britta. Tid og sted kommer senere.

April

Vi arbejder på at lave en studierejse sidst i april

Skrædderlavet

Af Helle Pfeiffer

Referat fra efterårets første skrædderlavmøde 23-09-05.

Deltagere i mødet var: Lone Kjeldsen, Bodil Nielsen, Birthe Larsen, Anna Overlund Sørensen, Marit Paldan og Helle Pfeiffer.

Lene Steenbuch kunne ikke komme til mødet, fordi hun konstant har mange smerter i ryggen, og har besluttet sig til at blive opereret igen. Derfor fremviste Bodil den smukke håndbroderede pude til stormandens stol, som Lena Mühligh har broderet med silketråd på hørlærred under instruktion af Lene Steenbuch.

Bodil havde også en prøve på "hvidt broderi" med, som Lene Steenbuch har broderet. Vi aftalte, at når Lene har overstået sin operation, vil hun undervise dem, som er interesserede i det hvide broderi, så vi måske kan få lavet flere baner af det, som så kan sættes sammen til en dug til stormandens bord, hvis der er interesse for sådan et lidt større broderiprojekt, som kunne være et samarbejde mellem flere deltagere.

Bodil fremviste sin afgangsprøve fra Tekstil Seminariet i Hasle, forslag til en messehagel til klemenskerpræsten, som skal fremstilles her til efteråret. En meget flot og grundig beskrivelse af præstedragthistorie. Bodil har været i "praktik" på Middelaldercentret og været med til at fremstille dragter til stormanden og hans frue og til at planlægge vores præstedragt. Vi nåede ikke at

fremstille den på det tidspunkt, på grund af mangel på tid og de rigtige materialer. Vi har så i år endelig fremstillet præstedragten med hjælp fra flere af skrædderlavets medlemmer.

Vi aftalte at afholde vinterens mødeaktiviteter som kursus- og arbejdsdage. Kurserne bliver samme weekend, som vennekredsen afholder kursus. Fra kl. 10-16.

Vi har sat forskellige emner på weekenderne med forskellige undervisere.

5-6 November: Brikvævning ved Lone Kjeldsen

3-4 December: Smykker ved Helle Pfeiffer

7-8 Januar: Nålebinding ved Lisbeth Ilsøe

4-5 Februar: Forskellige håndsyningsmetoder på dragter ved Bodil Nielsen

4-5 Marts: Broderi ved Lene Steenbuch (max 4 timer pr. dag)

2-3 April: Broderi ved Lene Steenbuch. (do.)

p.s. med forbehold for ændringer.

Vi har planlagt vores næste arbejdsdag fredag d. 9-12-05 fra kl. 10-16. på Rågelundsgård.

Vi vil fremstille dragter og tilbehør til Centret, da der mangler både dragter til frivillige aktører og til vores dragtfremvisning.

Gøglerlavet Ting Tang

Uddrag af referat forældremøde i Trup Ting Tang Referent Birgitte Michalow

Deltagere: Max, Noomi, Johnny, Birgitte, Ole, Anders, Henriette, Tanja, Jeanette, Birthe, Kirsten og Peder. Afbud: Hanne (Line), Bodil

Næste sæson:

Der blev diskuteret ud fra det oplæg, vi fik efter sidste styregruppemøde. Der var bred enighed blandt forældrene om, at vi var utrygge ved en sommer, hvor der ikke var ansat en gøgler til at holde sammen på børneflokkene. Dels er det et stort ansvar at lægge på børneflokkene, som i alder er fra 15-8 år. Dels er det for stor en risiko for, at gruppen smuldrer uden en samlende og gennemgående voksen, den rolle som den voksne gøgler hidtil har været pålagt.

Vinterens træning:

Fortsættes uændret om tirsdagene kl. 15-17 i gymnastiksalen på Friskolen Østerlars. Max deltager indtil han rejser fra øen. Vi satser på, at Johnny, Jeanette og evt. Birgitte tager over derefter.

Derudover vil vi forsøge at lave en træningsweekend om måneden, hvor der kommer en rigtig gøgler og træner optræden med os.

Økonomi:

Status over pungens indhold. Der lægges ud til mere indkøb af væge og ildreb, men vi holder fast i, at børnene selv skal betale for deres grej, fordi vi håber, at vi derved undgår at miste så meget udstyr, som vi hidtil har mistet. Muligheden for at tjene til pungen og en lille andel til egne lommer, blev der set positivt på.

Dramalavet

Alle dage mødes vi på Rågelundsgård

3. DEC 10-16:00

4. DEC 13-16:00

Da jeg endnu ikke kender Nillers opgaver til os, kan jeg ikke skrive en dagsorden, men det vil jo være mødeaktivitet med henblik på planlægning i f.b.m. "Sommer i by", markedet og åbent hus.

7. JAN 10-16:00

8. JAN 13-16:00

4. MAR 10-16:00

5. MAR 13-16:00

Nordea

Billeder fra kurser

